

MEÄNKIELI, HISTUURIA JA KULTTUURI

Roots and Future

Interreg Aurora

Co-funded by the European Union

Kostnadsfritt webbinarium: “Meänkieli, histuuria ja kulttuuri”

Föreläsare: Göran Lahti

Tid: onsdag 4/11 kl. 17:00–18:00 (sv. tid)

Länk till Broschyr om Tornedalingar, Kväner och Lantalaiset

Tornedaling/Kvän/Lantalainen

Tornedalingar är den officiella benämningen som staten gav minoriteten i samband med erkännandet som nationell minoritet år 2000.

De som lever och har historiska rötter utanför Tornedalen, i Malmfälten till exempel, föredrar ofta att benämna sig lantalainen eller kvän. Alternativt två eller alla tre benämningar.

Kartan till höger beskriver det område idag som Major Peter Schnitler, chef för en dansk-norsk gränskommission, ansåg vara Kvänland på 1700-talet.

Tornedaling/Kvän/Lantalainen

Kväner omnämns och skildras i mycket tidiga historiska källor, redan från 800-talet efter Kristus. Kvänland beskrivs i flera, oberoende av varandra, tidiga historiska källor som i Ottars berättelser, Egil Skallagrimsson sagor och i den tyska historieskrivaren Adam von Bremens dokument.

Lantalainen är en ursprunglig egenbenämning på meänkieli för kvän/kväner.
Direkt översättning skulle kunna tänkas vara ”landlänningar”. Sannolikt uppstod benämningen då det fanns tillfällen man behövde särskilja det nomadiserande folket från den bofasta befolkningen.

Lantalainen i Jukkasjärvi by.
Foto: Kiruna bildarkiv

Skärmbild från föreläsning av Lars Elenius (2025)

Länk till Tornedalens folkhögskola

Historiska näringar

Fiske

Jordbruk

Jakt

Renskötsel

Handel

Skogsbruk

Samlande

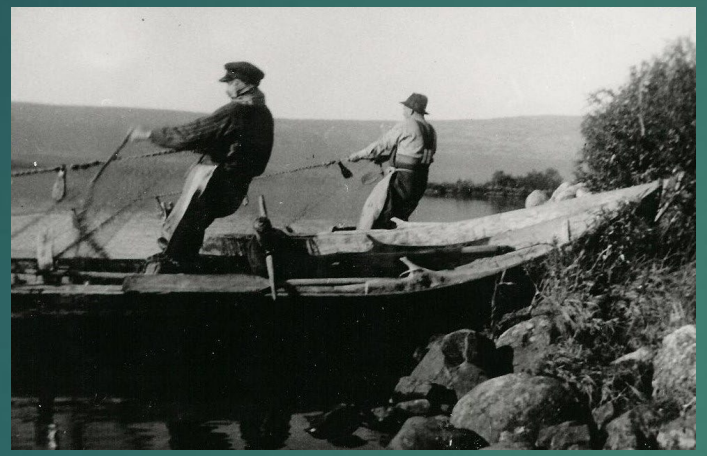

Notdragning i Pirttivuopio. Foto: Kiruna kommun.

Renskötsel på 1970-talet.

Plöjning med häst. Foto: okänd

Handel – målning på birkarlar och samer.

Vår matkultur

- Matkulturen består av ingredienser från naturens skafferi.
- Traditionella rätter görs bland annat av olika typer av fisk, älg- och renkött, samt renblod. Köttsoppa, blodpalt, blodplättar, skav och korv är vanliga tornedalska rätter.
- Torka, salta och röka kött och fisk är metoder som minoriteten använt sig av i alla tider för att öka hållbarheten.
- Egenodlad potatis, ibland med ”dopp i kopp” (smält smör och lök) och hembakt bröd, rieska eller puolivahva, är typiska ingredienser på det tornedalska matbordet.
- Lingonen till sylten plockar man helst själv, likaså hjortronen och blåbären.

Vårt hantverk

- Vävning av ranor, stickning och traditionella textilier
- Träslöjd och smide: knivar, kåsor och bruksföremål
- Näver- och rotslöjd, smyckestillverkning
- Fiskeredskap, båtbyggnation och nätbindning
- Nutida konsthantverk med tornedalsk identitet

Exempel på kända varumärken:

Kero Leather - näbbskor och andra produkter i renskinn

Lovikkavanten – misstaget som blev en världssuccé

Tornedalens Hantverk - smycken, tennbroderier, renhornsprodukter

Meänflaku
Upphovsman: Herbert Wirlöf, 2013

Meänflaku päivä – Tornedalingarnas dag

firas den 15 juli. Färgerna i trikoloren symboliserar den gula solen, de vintervita vidderna och en sommarblå himmel.

Kvänflaggan
Upphovsman: Bengt Johansson Kyrö, 2009

Kvääänikansan päivä – Kvänfolkets dag

firas den 16 mars. Solblomman härstammar från kvänsk allmogetradition och förekommer på jaktvapen, kruthorn, styråror, bandväv, knivar och många andra bruksföremål.

Meänkieli

Meänkieli är ett finsk-ugriskt språk besläktat med finska, de nordfinska dialekterna och kvänskan i Nordnorge.

Språket kallades länge för finska och senare för tornedalsfinska. Benämningen meänkieli började användas på 1980-talet, och är den korrekta benämningen idag.

1999 beslutade Sveriges riksdag att meänkieli ska få status som nationellt minoritetsspråk. Bestämmelsen trädde i kraft år 2000.

Språkområdet sträcker sig från norra Bottenviken till Nordnorge samt över angränsande delar av Finland och Ryssland.

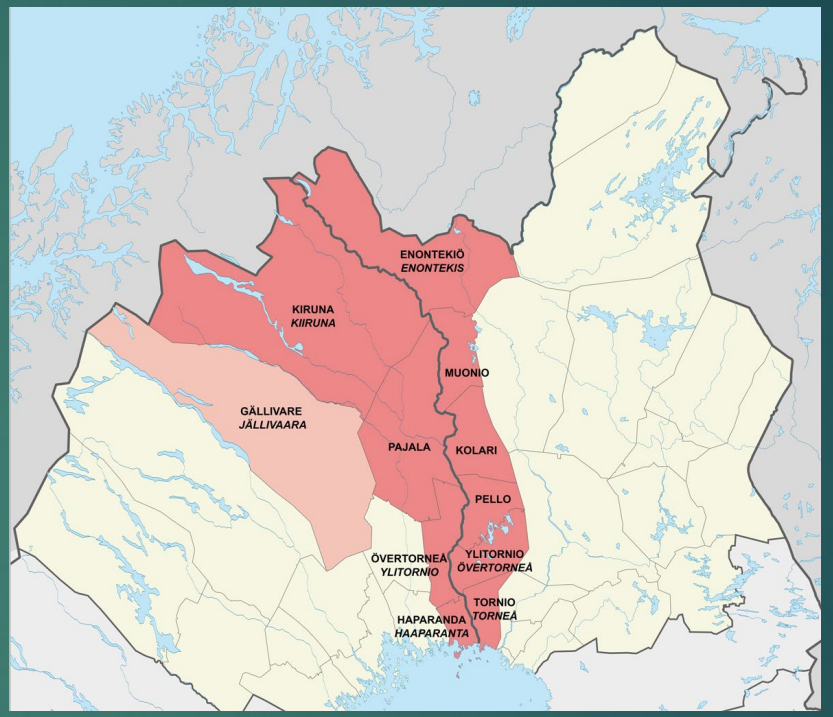

Meänkieli – rättigheter

Stärkta rättigheter till modersmålsundervisning.

Elever som tillhör en nationell minoritet behöver inga förkunskaper i språket för att ha rätt till modersmåls-undervisning (från år 2015).

Det räcker med att en elev önskar modersmåls-undervisning så ska skolan ordna det.

Men i praktiken begränsar ofta bristen på lärare och läromedel möjligheterna att få undervisning i språket.

Meänkieli – rättigheter

Förvaltningsområdet för meänkieli omfattar kommunerna Gällivare, Haparanda, Kalix, Kiruna, Luleå, Pajala, Stockholm, Umeå och Övertorneå.

Inom förvaltningsområdet har invånarna rätt att:

- Kommunicera med myndigheter på meänkieli.
- Få plats i förskola där hela eller en väsentlig del av utbildningen bedrivs på meänkieli.
- Få äldreomsorg helt eller till väsentlig del på meänkieli.

Meänkieli – varieteter

De tre största varieteterna av meänkieli i Sverige:

- Tornedalsvarieteten i Pajala, Övertorneå, Haparanda.
- Gällivarevarieteten i Gällivare och närliggande byar.
- Lannankieli i Kiruna och närliggande byar.

Meänkieli – exempel på varieteter

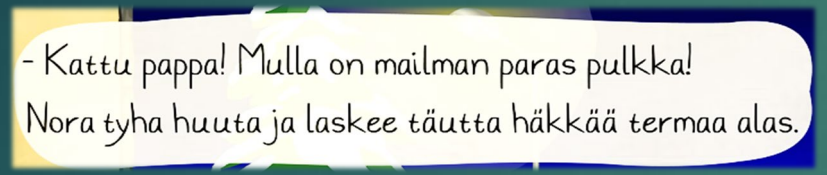

Gällivarevarieteten översättning: Birger Winsa och Torbjörn Ömalm

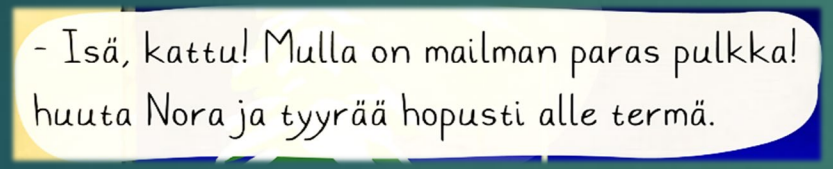

Lannankieli översättning:
Sven-Erik Stöckel och Erik Andersson

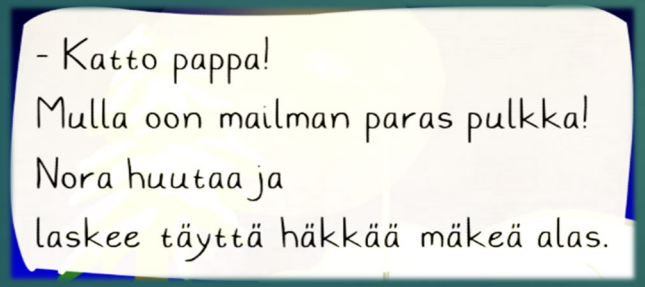

Tornedalsvarieteten översättning:
Mona Mörtlund

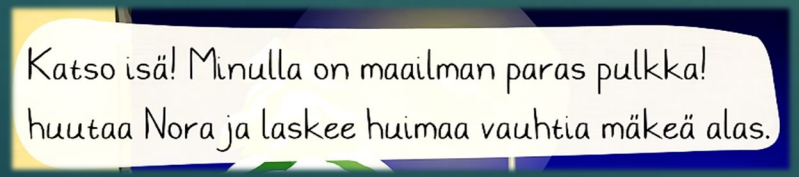

Standardfinska översättning:
Pirjo Lawson

Assimileringen av meänkielitalare

Försvenskningsprocessen av icke-svensktalande

- Staten eftersträvade ett mer enspråkigt Sverige.
- Svenska blev norm i skola, myndigheter och arbetsliv.
- Många barn bestraffades om de talade meänkieli i skolor och arbetsstugor.
- Meänkieli fick låg status i samhället.

Assimileringen av meänkielitalare

Konsekvenser

- Färre barn lärde sig meänkieli hemma.
- Språket fördes inte vidare mellan generationerna.
- Många förlorade delar av sitt språk och sin kulturella identitet.
- Känslor av skam och utanförskap uppstod hos talare av meänkieli.

Sveriges första Sannings- och försoningskommission

Sannings- och försoningskommissionen för tornedalingar, kväner och lantalaiset har utrett kränkningar och övergrepp mot minoriteten under 1800 och 1900-talet.

Slutbetänkandet SOU 2023:68 överlämnades till regeringen 15 november 2023.

Några exempel på förslag till åtgärder för försoning:

- Regeringen bör utan dröjsmål erkänna statens ansvar för de kränkningar som har begåtts mot minoriteten.
- Regeringen bör vidta åtgärder för att stärka minoritetens egen makt och inflytande.
- Ge Vetenskapsrådet uppdraget att genomföra en särskild forskningssatsning angående minoriteten.
- Utöka undervisningstimmar i meänkieli i grundskolan och undervisning på meänkieli kring minoritetens historia, hantverk, traditioner och kulturarv.
- Regeringen bör i nära samråd med minoriteten tillsätta en utredning i syfte att utreda minoritetens status som urfolk.

Insatser för att revitalisera meänkieli i Sverige

- Tornedalens folkhögskola – utbildningscentrum för meänkieli
- Svenska Tornedalingars riksförbund – Tornionlaaksolaiset bildas 1981
- Tornedalsteatern – Tornionlaakson teatteri bildas 1986
- Författare börjar skriva på meänkieli, kompositörer skriver musik på meänkieli
- Meänraatio gör en väldigt stor insats för att lyfta meänkieli
- Ungdomsförbundet Met Nuoret arbetar för att nå unga språkbärare
- SveFi driver projekt och anordnar språkcafé
- Kommuner och regioner inom förvaltningsområdet för meänkieli gör stora insatser
- Umeå universitet ansvarar för utbildning i meänkieli på universitetsnivå
- Studieförbund, föreningar och eldsjälar anordnar aktiviteter, bokcirklar, språkläger mm
- Meänmaa-föreningen bildas 2007 av Bengt Pohjanen
- SVT meänkieli och UR producerar program på meänkieli
- Skolverket tar fram material på meänkieli att användas i förskola och skola
- Resursbiblioteket för meänkieli startar 2021
- Nationellt språkcentrum för meänkieli startar 2022

Svenska Tornedalingars riksförbund – Tornionlaaksolaiset (STR-T)

- Företräder tornedalingar, kväner och lantalaiset
- Politiskt och religiöst obunden
- Remissinstans till regeringen i frågor som rör minoriteten
- Samråder med myndigheter och organisationer
- Tio aktiva lokalföreningar:
  Kiruna, Gällivare, Pajala, Övertorneå, Kalix, Luleå, Umeå, Stockholm, Skellefteå, Göteborg
- Ungdomsförbund – Met Nuoret
- Cirka 1700 medlemmar

Tips på material på och om meänkieli

No niin – Visst finns vi! (STR-T och SV Göteborg): https://www.sv.se/avdelningar/sv-goteborg/noniin

Språkcentrum meänkielis webbsida: https://www.isof.se/nationella-minoritetssprak/meankieli

Digital ordbok på meänkieli: https://xn--sprk-soa.isof.se/me%C3%A4nkieli/

En nybörjarkurs på distans (Tornedalens Folkhögskola): https://tornedalen.se/meankieli-for-nyborjare/

Polarbibblo har bra material: https://www.polarbibblo.se/meki-SE/

UR Play har bra material: https://urplay.se/bladdra/meankieli/barn

Meänraatio har också bra material: https://sverigesradio.se/meanklapit

SVT Play har också bra material: https://www.svtplay.se/lista/svtId_8z7oMx7/barn

Ny lärobok riktad till år 6-9: https://www.isof.se/nationella-minoritetssprak/meankieli/for-dig-i-skolan/pedagogiska-material/tule-sieki

Skolverket: År 1-3: https://www.skolverket.se/download/18.1a8151cc170ae4599bc447/1584013546396/Meankieli_1-3.pdf

År 4-6: https://www.skolverket.se/download/18.1a8151cc170ae4599bc449/1584013644134/Meankieli_4-6.pdf

År 7-9: https://www.skolverket.se/download/18.1a8151cc170ae4599bc44d/1584013719774/Meankieli_7-9.pdf

E-böcker på meänkieli: https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/biblioteksutveckling/nationella-minoriteters-bibliotek/bladdra.html

Resursbiblioteket för meänkieli: https://resursbibliotekmeankieli.se/sv/

Kiitos! Tack!

Kontaktuppgifter till Göran Lahti:

E-post: goran.lahti@hotmail.com

Telefon: +46 76 761 20 34